

МАКСІМ БАГДАНОВІЧ І ГАРОДНЯ

Крыніца друкавання: Петрушкевіч, А. Максім Багдановіч і Гародня / Ала Петрушкевіч // Роднае слова. — 2011. — № 12. — С. 14-18.

“Славу гораду, як і зямлі, робяць славуця людзі. У гэтым сэнсе Гародні пашэнціла – у ёй жыло нямала выдатных, славуця людзей і сярод іх – наш першы інтэлігент у літаратуры, тонкі і трагічны Максім Багдановіч” [1, с. 3] – гэтыя словы належаць В. Быкаву – знакамітаму пісьменніку, які доўгі час жыў у Гародні і таксама далучыўся да ўзвелічэння яе славы. Яго эсэ “Максім Багдановіч – наш апостал” дасканала раскрывае сутнасць таго, кім ёсць нашаніўскі творца для беларускай літаратуры. Сапраўды, першы інтэлігент у літаратуры, што быў узгадаваны ва ўрбанізаваным асяроддзі, у высокаадукаванай сям’і. Узгадаваны на найлепшых узорах сусветнай кніжнай класікі, удалечыні ад Айчыны.

Васіль Быкаў слушна даводзіць, што нацыянальныя творцы, якія непасрэдна спрычыніліся да тварэння айчынай культуры, патрэбны найперш гэтай зямлі. Яны яе прарокі, яе апосталы: “Максім Багдановіч – апостал. І ён назаўжды. Але – пакуль будзе існаваць нацыя. Калі ж знікне нацыя, знікне і Багдановіч. Чужым нацыям ён не патрэбны. Чалавецтву ён патрэбны датуль, пакуль у ім ёсць мейсца нам, беларусам. Але не абы-якім беларусам – цывілізаваным. Багдановіч праз гады працягвае выхоўваць нас цывілізаванымі. Бо ён наш апостал, які звязвае нас з мінулым і пракладае шлях у будучыню” [1, с. 3]. М. Багдановіч звязаў беларусаў не толькі з мінулым і будучым, але і з цывілізаваным светам, у якім у тыя часы нашаму краю месца не было. Далучыў нашу паэзію да паэзіі еўрапейскай, сусветнай, з чужой глебы перанёс, прывіў ёй новыя класічныя формы.

Гарадзенскіх вобразаў у творчасці М. Багдановіча няшмат, але яны яскрава высвечваюць тыя малюнкi, што з’яўляюцца вызначальнымі ў нашым горадзе. Найперш гэта Нёман. Стыхію вясновага абуджэння паэт перадае ў вершы “**Перад паводкай**”, дзе малое не шырокую плынь Волгі, на якой вырас, а нашу раку. Памяць ягоная захавала з таго раняга гарадзенскага дзяцінства вобраз магутнага Нёмана, што разрывае лядовыя аковы:

*І пад птушы крык і гоман,
Даўшы хвалям вольны ход,
Прыпадые бацька Нёман
На хрыбце магутны лёд [2, с. 73].*

Гарадзенскі краязнаўца Аляксандр Госцеў сабраў у архівах усе магчымыя матэрыялы пра жыццё Багдановічаў у нашым горадзе, пра акружэнне Адама Ягоравіча, “для якога гады працы ў Гродна на ніве беларускай культуры былі бадай што самымі плённымі” [1, с. 57]. У артыкуле “Гарадзенскае жыццё Максіма Багдановіча ў асяроддзі дарослых” краязнаўца разважае пра першы ў Беларусі паэтычны пераклад “Слова аб палку Ігаравым”: «Ці выпадковы выбар урыўка? Бо не аб Нямігі крывавых берагах тут ідзе гаворка. Значыць, не аб Менску, які паэт, безумоўна любіў, успамінаў ён у той момант. Не. Максім Багдановіч стварыў маленькі шэдэўр, заключны радок якога знянацку, з асаблівай вастрынёй выкрывае боль і нуду паэта па роднай старонцы:

“...*І жалобна, сумна трубы / У Гарадні граюць*”» [1, с. 57]. Гэта ўжо не проста ўрываек з артыкула, а мастацкая проза. І сапраўды, **“Песня пра князя Ізяслава Полацкага”** завяршаецца перажываннем бяды, што навісла над нашым старажытным горадам:

*Засмуцілася вясёласць,
Песні замаўкаюць,
І жалобна, сумна трубы
У Гарадні граюць* [2, с. 236].

Менавіта ў “Гродзенскіх губернскіх ведамасцях” 29 снежня 1893 г. быў надрукаваны адзіны вядомы твор Марыі Багдановіч, маці паэта, у якім выявіліся парасткі цікавага таленту. Невядома, як бы ён развіваўся. Але жыццё маці было цалкам аддадзена дзецям. Ёй суджана было стаць Маці Вялікага Паэта. Галоўнае ў гэтым прачулым творы, што не ў апошнюю чаргу быў навеяны смутнымі ўспамінамі з яе сірочага маленства, як адзначыў літаратуразнаўца Мікола Трус, гэта “сюжэтная лінія, шчымлівая эмацыйная атмасфера, чаканне свята і цуду” [3, с. 13], якія мусяць адбыцца.

Пяру Зоські Верас, яшчэ адной слынным гарадзенкі, належаць мемуары “Пяць месяцаў у Менску”. Апрача таго, яна напісала два мастацка-дакументальныя абразкі “З маіх успамінаў” і “У Карпілаўку”, у цэнтры якіх згадкі пра Максіма Багдановіча, і казку “Дзве варажбіткі” – алегарычны абразок прароцтва долі паэта. У першым з іх Зоська Верас згадвае пра прыезд у Мінск яе сяброўкі Марысі Бобрык. Максім прапанаваў разам правесці дзяўчыну на вакзал. “Мы з Марысяй успаміналі Гродна, нашы спэтаклі ў горадзе і на вёсцы, спацыры над Нёманам... Максім слухаў з цікавасцю і з сумам адзначыў, што ён з Гродна помніць адно – смерць сваёй Маці...” [1, с. 38]. Безумоўна, гэтая падзея не магла не адбіцца ў памяці маленькага

хлопчыка, бо яна рэзка змяніла і яго жыццё, і жыццё ўсёй сям’і. Гэта была першая вялікая трагедыя ў жыцці Максіма Багдановіча.

Музей Максіма Багдановіча ў Гродне.

Па дарозе ў Карпілаўку, маёнтак Ядвігіна Ш., дзе ў тым часе размяшчаўся дзіцячы прытулак, маладыя людзі ўбачылі страшнае відовішча: недалёка ад іх шляху гарэла вёска. “Слупы агню падымаліся аж да хмараў і рассыпаліся тысячамі іскраў...”

– Які жудасны абраз! – прашаптала я...

– А колькі там гора людскога, колькі сълёз, – адазваўся Максім. У гэтым сказе адбілася ўся чуткая душа Максіма...” [1, с. 39].

У гэтым урыўку не проста дакументальных успамінаў, а цікавай мастацкай прозы аўтарка здолела некалькімі штрыхамі намалюваць і трагічна-велічную карціну пажару, і перадаць надзвычайна чулае стаўленне да чужой бяды М. Багдановіча. У абразку “Дзве варажбіткі” Зоська Верас стварае вобразы чараўніц, якія прарочаць над калыскай немаўляці. Што да лёсу М. Багдановіча, то прароцтвы варажбітак споўніліся цалкам. І аптымістычнае, светлае, і змрочнае, і песімістычнае: “Будзеш геніяльны! Твае цудоўныя творы будуць захапляць людзей, палоніць людскія душы і жыць вечна... Але якая цяжкая будзе яго доля. Сіроцтва, хваробы. Блізкія, самыя блізкія не зразумеюць імкненняў. Навокал абыякавасьць, ледзь не варожасьць... Бязупынныя хмары на Роднай Зямлі, і такая страшная самотная сьмерць...” [1, с. 39]. Нават варажбітка пранікаецца такім нешчаслівым наканаваннем і з глыбокім спачуваннем ставіцца да цяжкай долі паэта: “Дзьве спагадлівыя сьлязінкі ўпалі з вачэй сумнай варажбіткі на галоўку дзіцяці” [1, с. 39]. Гэта, зразумела, і аўтарская пазіцыя, бо адзін з галоўных матываў ва ўспамінах Зоські Верас – шчырая спагада да адзінокага, хворага паэта і імкненне гэтую адзіноту згладзіць.

Выбар паэтычнага псеўданіма заходнебеларускім паэтам Міхасём Васільком абумоўлены еднасцю з беларускай прыродай, сімвалам яе сціплай красы – кветкай сіняга васілька. Гэтаму спрыяла яшчэ і захопленасць паэзіяй М. Багдановіча, якому Міхась Васілёк прысвяціў верш “Памяці Максіма Багдановіча”, дзе адлюстраваны вобраз таго далёкага краю, што стаў апошнім прытулкам для беларускага паэта.

Паэт са Слонімшчыны Анатоль Іверс яшчэ ў заходнебеларускім часе, у 1937 г., напісаў верш “Максім Багдановіч”, у якім адлюстравана ўплыў творчасці паэта, яго асобы на сваё сталенне. Паэзія класіка ўспрымалася юным тады паэтам як вялікі скарб:

*Стала ўтульна ў нашай хаце.
На сталі “Вянок” паэта –
вось і ўсё маё багацце,
наша хата ім сагрэта [1, с. 50].*

Прозу Янкі Брыля недарэмна называюць лірычнай. Яго аўтограф, які экспануецца ў музеі М. Багдановіча ў Гародні, насамрэч з’яўляецца сапраўдным вершам. Таму ўкладальніца зборніка да стагоддзя з дня нараджэння паэта Данута Бічэль і змясціла яго сярод вершаў, уклаўшы як верш:

*У гісторыі беларускай літаратуры
імя Максіма Багдановіча – адно
з найпрыгажэйшых і разам з тым адно
з найбольш трагічных [1, с. 71].*

Са скрухай разважаючы пра тое, колькі мог зрабіць паэт, калі б лёс быў больш літасцівым, народны пісьменнік усё ж заканчвае свой верш узнёслай, прасветленай інтанацыяй:

*Ён з намі – вечна малады
і звонка, сонечна родны.
Хай свеціцца яго імя! [1, с. 71].*

Загадку імя паэта разгадаў гарадзенскі творца Юрась Пацюпа. Яго эсэ “Імя” з нізкі “На вольную тэму” пачынаецца раскрыццём гэтага кода, шыфру. Сёння гэта на слыху, і хто толькі ні гаворыць пра значэнне імя паэта. А дваццаць гадоў таму, калі пісалася эсэ, тое ўспрымалася як адкрыццё: “Найвялікшы дадзены Богам – Максім Багдановіч. Менавіта так даслоўна перакладаецца яго імя. Але ці ж мала на Беларусі Багдановічаў, ці ж мала Максімаў! А гэты – Максім Багдановіч” [1, с. 75].

З’яўленне зборніка трыялетаў “Зажураны камень” гарадзенскага паэта Юркі Голуба адбылося таксама дзякуючы поклічу Максіма Багдановіча.

Сучасную літаратуру нельга ўявіць без уплыву на яе маладога нашаніўскага класіка.

Талент Анатоля Брусевіча фарміраваўся ў творчай суполцы, якою апекавалася Данута Бічэль, тагачасная дырэктарка музея Максіма Багдановіча. Яшчэ ў тыя раннія гады быў створаны верш “Першая зорка”, у якім галоўны вобраз адначасова паўстае ў некалькіх іпастасях: як сімвал паэтавага лёсу, як водгук тых Багдановічавых зорак, якіх мноства ў паэзіі класіка, як сімвал высокай нябеснай красы, як надзеі для тых, хто здольны жыць на зямлі, але глядзець у неба, бо там гоцяца душэўныя раны і нараджаецца каханне:

*Першая зорка ліхтарчыкам цьмяным
грэе туман у падножжжа зьмярканьня,
гоячы ў сэрцы глыбокія раны,
можжа ў кагосьці, як ён закаханы,
я пра сябе загадаю жаданьне [1, с. 78].*

Многія вершы А. Брусевіча пабудаваны па схеме, калі спалучаюцца вобразы, матывы розных эстэтык. Да прыкладу, верш “Дзень нараджэння паэта” – яшчэ адна своеасаблівая разгадка таямніцы Максіма Багдановіча. Дэкадэнцкія матывы: распад, змрочнасць, бруд, чарнеча, безнадзейнасць – за-паўняюць паэтычную прастору. Ні адной светлай ноты, ні светлай фарбы, ні светлага пачуцця:

*Мутнае вока зімовага
неба Плакала сьнегам.
Брудныя пальцы вуліцаў
гораду Стыглі ад холаду.
Дым з чорных комінаў знакам
бясконцасьці З жалем узносіўся.
Дрэвы стаялі, як духі ці прывіды,
Мёртвыя нібыта [4, с. 24].*

І як цуд, як светлы прамень, што прабіваецца са змрочнага зімовага неба, – прышэсце Богам дадзенага Паэта ў змярцвелы свет, каб сваёй прысутнасцю аднавіць тут красу. Апошняя страфа, вылучаная графічна, супрацьпастаўлена ўсім папярэднім. Рашучае “але” ў яе пачатку рэзка перакрэслівае безнадзейнасць, а эпітэт “цудоўная” падкрэслівае эстэтычна-ўзвышанае, што заключае галоўная падзея гэтага дня: “Але ўсё роўна цудоўная дата – сьнежня дзевятага”.

Асабліва шмат для вяртання паэта ў горад яго маленства зрабіла паэтка Д. Бічэль. Яна стваральніца музея М. Багдановіча, укладальніца зборніка “Я

хацеў бы спаткацца з вамі”, што выйшаў да 100-годдзя з дня нараджэння паэта. Аўтарка артыкулаў, эсэ. У адным з іх паэтка адзначыла: “Нібыта ніякага сьледу ў нашым сьвеце ён не пакінуў, і разам з тым – так сьветла, так шчасна думаць, што лёс ягоны суровы закінуў сюды, у наш гарадзенскі куток, вялікага паэта ў пачатку яго шляху. І сваім горкім сіроцтвам ачысьціў нашы душы, а сваім талентам злучыў нас з людствам” [1, с. 69]. Праз яе вершы М. Багдановіч вяртаецца да нас тым мілым хлопчыкам, што жыў тут стагоддзе таму, і Паэтам, які сёння і заўсёды слугуе Красе, Беларусі: “*зямельку адновіць*”, “*мову замовіць ад вуснаў злых*”. І ўсё ўзіраецца ў нашы вочы, у нашы душы:

*Глядзіць у вочы Максім Багдановіч
вачамі зоркі Венеры [5, с. 10].*

Вершы, асвечаныя зоркай Максіма, сабрала паэтка ў нізку “У тваім доме”, што змешчана ў кнізе “Ты не самотны...”. Тут і новыя, і ранейшыя, перапрацаваныя. У страфе -эпіграфі – проста, шчыра, кранальна – пра тое, што Паэт з намі:

*Ты не самотны. Ты з намі, Паэце наш
мілы, Бог цябе любіць [5, с. 3].*

А далей – пра тры парасткі-дрэўцы, што ўзышлі з насення кіпарысу, які расце ў далёкай Ялце на Максімавай магіле. Калісьці прывезеная ўнукам Дануты Янаўны, пасеяная ёю жменька зернейкаў дала толькі тры ўсходы. Чаму толькі тры?

*Растуць у гаршчочку малым тры кіпарысы
з зярнятак з крымскай магілы –
уваскрашоныя Лёва, Вадзім і Максім [5, с. 9].*

Многія вершы гэтай нізкі вызначаюцца святлом, чысцінёй і дасканаласцю свету дзяцінства: “Тэрцэты”, “Максім Багдановіч”, “Домік Максіма Багдановіча ў Гародні на Новым Сьвеце”. І ласкавыя інтанацыі, і лёгкія рытмы, і вытанчаная рыфмоўка, і слоўцы, эмацыянальна афарбаваныя, з памяншальна-ласкальным адценнем – усё гэта і стварае непаўторнасць дзіцячага свету:

*Памятаюць бяссонныя зоркі:
тут катаўся на саначках з горкі
у пальтончыку, у мамай муфце [5, с. 12].*

Перад намі, як жывы, паўстае гэтакі дарагі воблік маленькага хлопчыка Максіма з ягонымі дзіцячымі і не зусім дзіцячымі клопатамі-гульнямі: “Плёў, бы пан павучок, павуцінне / трыялеты, тэрцэты, тэрцынне...”

Ці – “Домік Максіма Багдановіча...”. Не дом, не дом-музей, а домік:

*Новы Свет даўно не новы...
Побач – сад стары кляновы
на Малой Садовай вулцы,
вулцы, згорбленай бабульцы,
наш амаль вясковы домік
як забытых вершаў томік,
як снапок валошкаў польных... [5, с. 14].*

Карціна намалювана няяркімі, мяккімі фарбамі. Вобразныя параўнанні ўбіраюць у сябе класічныя Багдановічавы вобразы: забыты томік, сіні васілёк. Але абавязкова ў гэтую лёгкую, светлую мелодыю маленства ўплятаецца сур’ёзная, часам суровая, часам жорсткая, як само жыццё, нота:

*Пяць гадоў – і дзяцінства глынула
кыважэрная злая акула –
маладая Расея...
як скула [5, с. 14].*

Асаблівым болем перапоўнены верш “Максім Багдановіч”. У гэтым болі – і развітанне (з Радзімай, з Гародняй, з мамай, з дзяцінствам), і хвароба, і холад адчужэння, і сум:

*Маленькі хлопчык, будучы паэт,
з Гародні едзе у няблізкі свет.
Сухоты. Холад. Заціце здалёк
Радзіма, як блакітны васілёк [5, с. 13].*

Высокае прызначэнне Паэзіі – ратаваць душы ад адзіноты, сіроцтва, наталяць смагу, прагу справядлівасці, сеяць дабро, ствараць красу і служыць ёй:

*Але Паэт, як добры чарадзея,
здалёк аддасць ёй жар сваіх грудзей
ды знічкай скоціцца ў прыморскі кут,
каб вечным болем ачышчаць свой люд...
Каб у радзіме адагрэтай той ніхто
не чуўся горкай сіратой [5, с. 13].*

“Максім і Людвіка” – Максім Багдановіч і Зоська Верас. У вершы ізноў тое ж перапляценне светлага, шчаслівага, дзіцячага, гарадзенскага, што звязала яго і яе, як кладачка над Гараднічанкай, што злучала іх берагі:

*Гародню ўспамінаюць добрай казкай.
Паміж Садовай і Гараднічанскай
кывая кладачка на Гарадніцы.
Яна дагэтуль кожнаму з іх сніцца.
Два беражкі злучаў масток праз Нёман –*

яе жвіровы і ягоны стромы.

На тым мастку пагойдацца любілі... [5, с. 15].

І жорсткі, суровы, халодны, ваенны Мінск. Тыя знакамітыя пяць месяцаў у Мінску, пра якія распавяла Зоська Верас. Іх сустрэчы, размовы, заўсёдная Максімава адзінота з прычыны ягонай хваробы і не толькі:

Максім з Людвікай у ваенным Мінску.

Зіма суровая. Расстанне блізка.

Не даў ім Божа ні вясны, ні лета... [5, с. 15].

А і папраўдзе. У такім жаданым Максімавым вяртанні ў Беларусь была толькі халодная позняя восень, суровая зіма і гэтка ж халодная ранняя вясна. Ні маёвай песні, ні лета. Вельмі кранальна гучыць тут паэтычная аплікацыя, даслоўна пераказанае кароценькае Максімава пасланне Людвіцы, якое напісаў ён да дзяўчыны ў час гульні: “*Але жывём мы, як чужыя людзі, / і ні да чога дадумацца не можна*”. Як чужыя, бо не чужыя ж. А вельмі блізкія, родныя, хай не кроўным радствам. Звязаныя найперш той справай, якой служылі: Беларусі, Паэзіі, Красе. І не ў апошняю чаргу – казкай маленства ў Гародні. Пра святы-сустрэчы ў Ракуцёўшчыне Д. Бічэль напісала некалькі вершаў. Для нізкі выбрала адзін. “У Ракуцёўшчыне”. Перададзена атмасфера цеплыні, шчырасці, бо збліжае ўсіх М. Багдановіч, бо ўсе ідуць на сустрэчу з Паэзіяй, з ягонай краінай-браначкай. Паэтка перастварыла гэтакі Максімава слова “браначка”:

Кліча зязюля гасцейкаў зранку,

кліча на ўзгор’е краіну-забранку [5, с. 22].

Краіна-забранка, забраны край. Бо як жа іначай назваць гэтую зямлю, забытую небам? Хіба – пеклам:

Птаху Максіме!

Твой конік, агністае крылле!

Божая воля стагоддзяў у вас за спіною.

Вы ж падніміце мой смутак з усёй даўніною...

Вырвіце з пекла,

якое тут людзі стварылі [5, с. 27].

Вершы “Птаху Максіме!”, “Басанож”, “У сусвеце”, “І табой забіваюць, Максіме” гучаць і як малітвы-звароты, і як споведзь. “Там, дзе ходзяць басанож” – гэты матыў з ранейшай лірыкі Д. Бічэль. Як непасрэдны дотык да жывой зямлі, як гаючы глыток з роднай крыніцы, як гармонія прыроднага і чалавечага. Гэта там, дзе дом, дзе доля, дзе каханне. Цяпер жа гэты вобраз напоўнены зусім іншым сэнсам: басанож – то пазбіваць да крыві ногі аб асцюкі і драты, то зраніць сэрца аб чэрствасць і здраду, то нечалавечым

намаганнем на апошняй мяжы сабраць сілы, каб данесці ўсё ж светлай і чыстай ад усялякага бруду на высокі суд сваю душу:

*Я нарвала ў даліне лотаці.
Я схадзіла нашча да споведзі. Мне
захраснуў у сэрцы нож. Паляцела,
сабраўшы сілачкі, на спатканне
з душой Максімавай
у блакіт нябёс басанож [5, с. 20].*

І калі ранейшы кірунак хады басанож – да зямлі, да людзей, да зямнога чалавечага шчасця, хай імгненнага, недаўгавечнага, але гэткага жаданага, то цяпер – да нябеснага, светлага, вечнага:

*Заслужыла я смерць раптоўную.
Ціхай песняю малітоўнаю
расплацілася за спакой.
Дык прымайце душачку ўбогую,
маю душачку басаногую,
Божа мой і Паэце мой! [5, с. 20].*

І няхай час жыцця сям’і паэта ў нашым горадзе быў не надта працяглым (усяго пяць гадоў), няхай яго маленства, як пісаў літаратуразнаўца А. Пяткевіч, мільганула тут блакітным васільком, усё ж у памяці паэта Гародня жыла, і ягоная прысутнасць і сёння грэе душы тых гарадзенцаў, хто неабьякавы да найлепшых узораў нашага прыгожага пісьменства.

Спіс літаратуры

1. Я хацеў бы спаткацца з вамі. Да стагоддзя з дня нараджэння Максіма Багдановіча. – Ліда : Лідская друкарня, 1991. – 88 с.
2. Багдановіч, М. Поўны збор твораў : у 3 т. / М. Багдановіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1992. – Т. 1 : Вершы, паэмы, пераклады, наследаванні, чарнавыя накіды. – 752 с.
3. Трус, М. “Напярэдадні Раства” Марыі Багдановіч / М. Трус // Роднае слова. – 2010. – № 12. – С. 11 – 13.
4. Брусевіч, А. Падаю ў неба : лірыка / А. Брусевіч. – Гародня : Гарадзенскае гарадское аддзяленне Рэспубліканскага грамадскага аб’яднання “Таварыства беларускай школы”, 2006. – 51 с.
5. Бічэль, Д. “Ты не самотны...” / Д. Бічэль, А. Чобат. – Гродна : Гродз. абл. узбуйн. друкарня, 1997. – 80 с.